

ЛЕЎ ДАВАТАР,

...Прынята лічыць, што рэпрэсіі 1930-х гадоў сярод вышэйшага каманднага складу прывялі да таго, што ў кіраўніцтве Чырвонай Арміі нібыта ўзялі верх паўграмацныя кавалерысты кшталту Варашылава і Будзённага. Маўляў, у адрозненне ад расстрэляных прагрэсіўных па сваім часе ваенных гэтыя палкаводцы адмаўлялі важнасць механізацыі арміі, надаючы асноўную ўвагу развіццю такой мілай іх сэрцу конніцы.

Вось што сцвярджае, да прыкладу, Леў Кіршнер у сваёй кнізе «Пярэдадзень і пачатак вайны: дакументы і матэрыялы»:

«У кіраўніцтве Узброенымі сіламі ўзяла верх устаноўка «коннікаў» — Варашылава, Будзённага, Куліка, Шчадзенькі, якія дагматычна чапляліся за вопыт Грамадзянскай вайны. Варашылаў з трыбуны XVII з'езда партыі сцвярджаў: «Неабходна раз і назаўжды пакончыць са шkodніцкімі «тэорыямі» пра замену коней машынамі». Яму падткаваў Шчадзенька: «Вайна матораў, механізацыя, авіяцыя і хімія прыдуманыя ваенспецамі. Пакуль галоўнае — коннік. Вырашальную ролю ў будучай вайне будзе граць конніца».

Зразумела, аперыруючы вырванымі з кантэксту фразамі, можна даказаць што заўгодна. Выступаючы 30 студзеня 1934 года на XVII з'ездзе ВКП(б), наркам абароны сапраўды вымавіў працягваных вышэй слоў. Аднак уся пікантнасць сітуацыі заключаецца ў тым, што сказаныя яны былі ў раздзеле яго прамовы, прысвечаным... чыста сельскай гаспадарцы. Пра гэта пісьменнік Кіршнер «забыўся» сказаць.

Згодна з дакладам начальніка Генеральнага штаба РСЧА А.І. Ягоравы ад 14 красавіка 1935 г. аб развіцці Узброеных сіл на 1936-1938 гады, да 1 ліпеня 1936 года ў складзе Чырвонай Арміі планавалася мець 31 кавалерыйскую дывізію. А да пачатку 1937 года, гэта значыць напярэдні «вялікай чысткі», у Чырвонай Арміі налічвалася 7 уграўленых кавалерыйскіх карпусоў, 32 кавалерыйскія дывізіі (з іх 5 горна-кавалерыйскіх і 3 тэрытарыяльныя), 2 асобныя кавалерыйскія брыгады, 1 асобны і 8 запасных кавалерыйскіх палкоў. Колькасць конніцы па штатах мірнага часу складала 195 690 чалавек.

Але вось Тухачэўскі і К° расстрэляныя. Здавалася б, самы час сфарміраваць як мага больш новых кавалерыйскіх часцей і злучэнняў. Ніхто не перашкаджае. Аднак адбываецца прамая процілегласць. «Кавалерысты», стаўшы на чале Чырвонай Арміі, за 4 гады... скарацілі колькасць кавалерыйскіх дывізіяў у два з паловай разы. Не дапамаглі ў гэтай вайне Будзённаму яго старыя легенды, ягоная прыхільнасць да конніцы. У «чырвоным конніку» моцна сядзелі анахронічнае мысленне. Сталін быццам бы і паверыў у вялікія магчымасці лёгкіх кавалерыйскіх дывізіяў, якія, па запэўніваннях Будзённага, змогуць паралізаваць тылы варажых войскаў. Шапашнікаў, начальнік Генштаба, праўда, засумняваўся: кавалерыя без авіяцыйнага прыкрыцця ў новых умовах не мае той сілы, як раней, спатрэбіцца дадатковая авіяцыя. Да таго ж кавалерыйскія дывізіі грувацкія. Але Сталін сказаў Шапашнікаву: «Нахай стары рубака гуляе ў што заўгодна, абы не лез у сур'ёзныя справы, якія абавязкова заваліць».

Пачалася вайна. І тут высветлілася, што са скарачэннем конніцы ў перадавыя гады перашчыравалі. Так, у падпісаным начальнікам Генеральнага штаба Г.К. Жукавым дырэктывым лісце Стаўкі Вярхоўнага камандавання ад 15 ліпеня 1941 г., які абагульняў вопыт першых трох тыдняў вайны, гаварылася:

«Нашай арміяй некалькі недаацэньваецца значэнне кавалерыі. Пры цяперашнім становішчы на франтах, калі тыл праціўніка расцягнута ў некалькі соцень кіламетраў у лясных мясцовасцях і зусім не абаронены ад буйных дыверсійных дзеянняў з нашага боку, рэіды чырвоных кавалерыяў па расцягнутых тылах праціўніка маглі б мець вырашальную ролю ў справе дэзарганіза-

цыі кіравання і забеспячэння нямецкіх войскаў і, такім чынам, у справе разгрому нямецкіх войскаў».

Атрымліваецца, што ініцыятарам стварэння лёгкіх кавалерыйскіх дывізіяў быў зусім не «стары рубака Будзённы», а будучы маршал Жукаў. Неўзабаве з'явілася яшчэ адна прычына для фарміравання новых кавалерыйскіх злучэнняў. У першыя месяцы вайны саветскай танкавая войскі панеслі вялікія страты. Узнікла вострая патрэба ў рухомах злучэннях, якія б валодалі хоць нейкай ударнай сілай.

У выніку рэкамендацыі Жукава былі выкананы.

Улетку 1941-га ў абарончай бітве пад Смаленскам рэіды пяці кавалерыйскіх дывізіяў у нямецкі тыл аказалі істотную дапамогу савецкім войскам. У ходзе першага савецкага контрнатуплення пад Ельняй, менавіта рэіды дзевяці савецкай конніцы затрымалі падыход германскіх рэзерваў і тым самым забяспечылі поспех першай пераможнай аперацыі той вайны.

У лістападзе—снежні 1941-га падчас наступлення пад Масквой амаль чвэрць савецкіх дывізіяў былі кавалерыйскімі. Два кавалерыйскія карпусы, якія менавіта ў гэтыя дні сталі гвардзейскімі, выканалі стратэгічную ролю ў савецкім контрнатупленні. Коннікі, імкліва прасоўваючыся па заснежаных лясах Падмаскоўя,грамілі варажыя тылы і рэзервы.

Другая сутэтная стала не толькі першай у свеце вайной матораў, але і апошняй вялікай вайной кавалерыі і конскіх сіл. Конь у літаральным сэнсе слова выцягнуў на сабе тую вайну, прычым па абодва бакі фронту.

І тут самы час прыступіць да расказа пра нашага сённяшняга героя, камандзіра 2-га гвардзейскага кавалерыйскага корпуса, кіраўніка кавалерыйскай групы, якая здзейсніла некалькі легендарных рэідаў у тыл ворага, Льва Міхайлавіча Даватара. Ён стаў адным з любімых герояў былой вялікай краіны, яму і яго казак пастаўлена нямяла помнікаў, яго імя названы 23 вуліцы ў розных гарадах былога СССР, некалькі марскіх і рачных суднаў, школ, прадрывстваў, калгасаў. Пра яго зняты кінафільмы, напісаны п'есы і карціны, выдадзена незлічоная колькасць кніг і публікацый. Але тым не менш і па сёння яго жыццё і лёс поўны загадак. Менавіта пра іх мы хочам расказаць.

Казакі любілі яго і складалі пра свайго камора песні. Немцы, каб адпомсціць яму, цалкам спалілі яго родную вёску. Яны нават прызначылі за яго галаву буйную ўзнагароду — 100 тысяч рэйхсмарак... Але гэта было ўжо халоднай зімой 41-га. А да таго...

Да таго адбылося таксама нямяла характэрнага.

Нарадзіўся Леў Міхайлавіч 20 лютага 1903 года на Віцебшчыне, у вёсцы Хоціна Лепельскага павета ў сялянскай сям'і. Скончыў сельскую школу і ў 1921 годзе — школу другой ступені ў пасёлку Ула. Працаваў у Віцебску на льнопрадзільнай фабрыцы. У верасні 1924-га быў прызваны ў рады Чырвонай Арміі і накіраваны на пасаду загадчыка склада пры штабе 7-й кавалерыйскай дывізіі (Заходняя ваенная акруга). У лютым

1925-га быў накіраваны на вучобу на Ваенна-хімічны курс, якія знаходзіліся ў Маскве, а ў маі 1936-га — у Ваенную акадэмію імя М.В. Фрунзе, пасля заканчэння якой (май 1939-га) з чырвоным дыпламам Л.М. Даватар атрымлівае прызначэнне ў Маскву на пасаду начштаба Асобага асобнага кавалерыйскага палка, а з лістапада таго ж года — начштаба 36-й Асобай кавалерыйскай Чырванасцяжнага ордэна Леніна брыгады імя Сталіна МВА.

Аб гэтым перыядзе яго службы мімаходзь згадваюць, але не тлумачаць, што гэта — элітарная брыгада, магчыма нават — «крамлёўская». Яна паходзіла з Першай Коннай Арміі, якая лічылася кузняй сталінскіх ваенных кадраў, і не выпадкова насліла яго імя. Гэтая часць заўсёды была на віду, рэгулярна ўдзельнічала ў парадах на Краснай плошчы (у 1940 годзе Даватар двойчы нават узначальваў калону кавалерыстаў), здымалася ў кіно. Размяшчалася брыгада ў Хамоўніцкіх казармах, насупраць знаходзіліся стайні, вучэбнае поле і манеж, дзе ішлі заняткі па верхавой падрыхтоўцы і джыгітоўцы. Тут Даватар быў сапраўдным майстрам, таму яго на чале лепшых кавалерыстаў нават прыцягвалі да здымак канных эпізодаў фільмаў, якія часам вяліся і на навукальным полі кавалерыі.

У фільме «Аляксандр Неўскі» (здымаўся ў 1938—1939 гг.) ён — тады яшчэ слухач акадэміі — нават дубляваў Мікалая Чаркасава ў конных эпізодах. Вышэйшае ваеннае кіраўніцтва краіны, у якім асабліва месца займалі ветэраны Першай Коннай, палюбіла бываць у Асобым палку і брыгадзе, дзе іх рабілі паказы верхавой язды і вальтжыроўкі, а Даватару раз-пораз даводзілася паказваць свой найвышэйшы клас.

Тым больш што сам Леў Міхайлавіч з сям'ёй жыў у асабняку побач з казармамі. Па святочных днях і датах камбрыг Калмыкоў любіў ладзіць парады, часам нават з «афарбоўкай травы» — калі праз трафарэты пілавінне манежа размалёўвалі і ператваралі яго ў велізарны каляровы дыван або плакат з заклікамі ці віншаваннямі. Любілі «конармейцы» таксама наведваць «выезды» — палявыя вучэнні і манеўры дывізіі. Прыязджалі і яны, і іншае высокае начальства на трэнерыю ў манежы — і майстроў паглядзець, і самім пасядзець у сядле. Заўсёднакам манежа быў аматар коней Васіль Сталін, ад якога Даватару часам даводзілася проста хавацца. Усё гэта вельмі напружвала яго, але мела і станоўчы бок — уся часць і яе малады начальнік штаба павінны былі пастаянна знаходзіцца ў добрай форме і ў поўнай баявой гатоўнасці. І знаходзіліся...

У сакавіку 1941-га Даватар быў прызначаны начальнікам штаба кавалерыйскай дывізіі імя Сталіна, якая груктавалася паблізу заходняй мяжы, у г. Ваўкавыску. 36-я кавалерыйская дывізія ўдзельнічала ў савецка-фінляндскай вайне. Таму доўгі час лічылася, што, магчыма, Даватар за яе і атрымаў сваю першую баявую ўзнагароду — ордэн «Чырвоная Зорка», але яго дачка Рыта Львоўна піша, што, хутчэй за ўсё, гэты ордэн — за Іспанію.

«За мяжой не быў...»

Радок з аўтабіяграфіі. Што тут можна сказаць? Ну, па-першае, гэта не адпавядае рэчаіснасці, а, па-другое, хутчэй, менавіта знаходжанне за мяжой выратавала Даватара ад арышту, бо многія яго таварышы па вучобе былі рэпрэсаваныя ў 1937—1938-м.

Нідзе так і не сказана, навошта, калі і куды ён ездзіў. Але яго блізкі ўсё зразумелі і так. Раптам стаў вучыцца завязваць шнуркі на чаравіках. Гэтая навука давалася яму з цяжкасцю, бо ён ніколі ў жыцці не насіў чаравікаў — толькі боты. Потым ён на паўгода з'ехаў у далёкую камандзіроўку, і сям'я рэгулярна атрымлівала ад яго лісты, якія не мелі зваротнага адрасу і паштовых штэмпеляў на канверце. Былі яны цёплым, але даволі падобным адзін на другі: «жывы-здоровы — шмат

працы — люблю-цалую». Пазней высветлілася, што, як і ў іншых камандзіровачных, лісты былі напісаныя загадзя, а потым іх рэгулярна падкладалі ў паштовыя скрынкі — каб сям'я не хвалявалася.

«Потым бацька раптам вярнуўся і прывёз усім замежны падарункі: мне — курткачку з неверагодна доўгай маланкай і плісіраваную спадніцу; маме — адрэз карычневага шоўку, з якога яна пашыла вячэрнюю доўгую сукенку, — успамінае Рыта Львоўна. — Сабе ж ён вёз і не давёз набор грамафонных іголак, але аказалася, што іх увоз у СССР быў забаронены, таму перад даглядам ён высіпаў іх у мора, засталася толькі прыгожая скрынчак з малюначкам сабакі, які слухае грамафон».

Затое ў яго раптам з'явілася цывільнае адзенне — кашулі, штаны, пінжак і нават некалькі гальштукаў. Праўда, добра завязваць на іх вузел ён так і не навучыўся. Пазней некалькі Леў Міхайлавіч абмовіўся, што на радзіму плыў морам, што іх судна бамбілі фашысцкія самалёты і нават паказваў, як гэта адбывалася, выкарыстоўваючы прас у якасці карабля.

Мяркуючы па яго мянушцы «Ляснік», якая стала вядомай пазней, Даватар быў у групе «таварыша Альфрэда» (Станіслава Аляксеевіча Ваўпшасава), старшага ваеннага саветніка камандарма 14-га партызанскага корпуса рэспубліканцаў. Група і сама ўдзельнічала ў баях, і «навукала радавы і афіцэрска склад корпуса падрыўному і дыверсійнай майстэрству, распрацоўвала планы баявых аперацый, дапамагала перакідаць партызанскія атрады ў тыл варажых войскаў. У іх абавязкі ўваходзіла і забеспячэнне бяспекі членаў Палітбюро ЦК кампартыі Іспаніі». Даватар вывучаў і тактыку прымянення франкістамі ў баях мараканскай кавалерыі, якая пераўзыходзіла рэспубліканскую як па колькасці, так і па тактыцы. Аказалася, што мараканская кавалерыя дабілася значных поспехаў у баях толькі ў спалучэнні

кавыска ад яго новага камандзіра дывізіі генерал-маёра Зыбіна «Леў Міхайлавіч, сям'ю не прывозыце, квартэра занятая». Сям'я лічыць, што гэтая быў умоўны знак для таго, каб ён не вёз жонку і дзяцей насустрэч непазбежнай вайне.

Хутчэй за ўсё, што і лячэнне ў шпіталі, і гэтая тэлеграма былі прыкрыццём затрымкі Даватара ў Маскве для даручэння яму спецзадання ў выпадку нямецкага нападу, што і адбылося.

Першая ўзнагарода Даватара ў час вайны — за першы залп «кацюшы»?

Першая ўзнагарода Даватара ў час вайны — за першы залп «кацюшы»?

Даследчыкаў баявога шляху генерала хвалявала пытанне, за што Даватар атрымаў сваю першую баявую ўзнагароду ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Ордэнам Чырвонага Сцяга ён быў узнагароджаны 9 жніўня 1941 г. Ім гэты факт здаўся нехарактэрным — пачатак вайны, Чырвоная Армія бесперапынна адступала, яе часці раз-пораз аказваюцца ў акружэнні і гінуць, а начальнік штаба акружанай немцамі дывізіі, які аказаўся 22 чэрвеня 1941 г. у «маскоўскай шпіталі», раптам атрымлівае такую высокую ўзнагароду.

Адкаж, хоць і зусім няяўны, быў знойдзены ў архівах Міністэрства абароны Расійскай Федэрацыі. Вось што гаворыцца ва ўзнагародным лісце Льва Міхайлавіча, падпісаным генерал-ад'ютантам камандуючага Заходняга напрамку маршала Цімашэнкі генерал-маёрам Беларасковым: «У перыяд баёў з германскім фашызмам палкоўнік Даватар выконваў адказныя задачы Галоўнакамандуючага па перадачы аператыўнага загаду злучэнням, таксама па дастаўцы боепрыасаў на перада-

З жонкай і дачкай Рытай. 1939.

з мотапяхотай, бронемашынамі і матацыкламі з кулямётамі. Такія часці там называліся «хуткімі», і, магчыма, менавіта яны далі Даватару падказку будучых рэідаў, якія дазвалялі эфектыўна выкарыстоўваць кавалерыю ў сучаснай манеўранай вайне. Ва ўсякім выпадку неўзабаве пасля яго вяртання з Іспаніі цяжка кавалерыйскія карпусы Чырвонай Арміі пачалі расфарміроўваць.

Перайшоўшы ў 36-ю кавалерыйскую дывізію, большую частку часу Даватар праводзіў у Ваўкавыску, аднак часта прыязджаў у Маскву па справах, заадно рыхтуючы сям'ю да пераезду на новае месца службы. З кожным прыездом усё больш змрочнымі становіліся яго прagnaзы аб непазбежнай вайне. Нягледзячы на гэта, сямейныя скрыні з рэчамі былі спакаваныя і адпраўленыя на захад. Захавалася пасведчанне ад 1 чэрвеня 1941 г. на праезд усёй сям'і ў Ваўкавыск. Рыта Львоўна сцвярджае, што здзесяці на вучэннях паблізу мяжы бацька прастудзіўся і ў сярэдзіне чэрвеня ляжаў з вострым радыкулітам у ваенным шпіталі ў Срэннім завулку на Арбаце. Раптам маці атрымала тэлеграму з Ваў-

выя пазіцыі. 16 ліпеня, выконваючы загад Галоўнакамандуючага, выявіў мотамехатрад саперніка, які рухаўся да Краснага (Смал. вобл.). Палкоўнік Даватар арганізаваў разразоўныя часці і з імі ўдарыў на ворагу і выбіў яго з Краснага. Нягледзячы на складаную баявую абстаноўку, палкоўнік Даватар усе задачы Галоўнакамандуючага выканаў цалкам і ў тэрмін».

Дзіўным тут падаецца тое, што ў гэтым дакуменце прама ўказваецца, што Даватар выконваў аператыўны загад Галоўнакамандуючага. Становіцца ясна, што гаворка ідзе пра нейкую знакавую падзею. 10 ліпеня немцы пачалі наступленне на Смаленск. Што ж такога на наступны дзень было даручана палкоўніку Даватару, што запатрабавала не проста дастаўкі злучэнням загадаў Сталіна, але і боепрыасаў для іх выканання? Якімі сіламі ён змог гэтак зрабіць?

Тут на вочы даследчыкам трапіўся яшчэ адзін дакумент аб узнагароджэнні, якое адбылася ў гэты ж час: камандзіру 57-й танкавай дывізіі палкоўніку Мішуліну ў адзін дзень былі прысвоены званні Героя Са-